

Od Lothara Zotze ke Karlu Dinklagemu. Z dějin Německé Karlovy univerzity (1939–1945)

Miloš Hlava

1. ÚVODEM...

Dějiny národnostně německé archeologie v českých zemích stojí dosud na okraji odborného zájmu. A platí to beze zbytku rovněž o dějinách německé univerzitní archeologie. Z její zajímavé historie byla větší pozornost věnována zatím jen okolnostem poměrně komplikovaného ustavení Pravěkého semináře na Německé univerzitě v Praze v průběhu dvacátých let 20. století (*Blažek 2006*). Naopak pražské působení Leonharda Franze, faktického tvůrce německého univerzitního prehistorického pracoviště, nenalezlo výraznější badatelskou odezvu. Osobnost jeho nástupce Lothara Zotze se sice stala předmětem diskusí (srv. *Vencl 2002; Sklenář 2003; Albrecht 2008*, 211, Anm. 52; *Klápště 2009*, 119–123; *Wollenberg 2016; Hlava 2017a*), ty se však zaměřily primárně na jeho působení v protektorátní archeologii (srv. též *Hlava 2018a; týž 2018b*), nikoliv na činnost na pražské univerzitě. A přehledové práce, v nichž je německá univerzitní archeologie zmiňována, se omezují prakticky pouze na shrnutí základních, resp. obecně známých údajů (srv. typicky *Salač 2006*, 148–149; *Sláma 2012*, 11–12).

Již editor vzpomínek bývalých zaměstnanců Státního archeologického ústavu neváhal upozornit, že v líčení českých pamětníků třicátých a první poloviny čtyřicátých let 20. století chybí jakákoliv recepce vztahů s německým univerzitním prostředím, resp. německými studenty prehistorie (*Rataj – Šolle – Vencl 2003*, 164 – pozn. 46), třebaže tyto interakce zcela jistě existovaly (srv. konkrétní doklady: např. *Sklenář 2014*, 24, 26, 27). Ostatně v obecné rovině lze konstatovat, že až do let 1938–1939 představovaly národnostně česká a německá archeologie v českých zemích dva značně odlišné světy, jež existovaly vedle sebe, tolerovaly se, ale spíše se mýjely, než aby spolupracovaly. A užší spojení v letech 1939–1945, k němuž byla národnostně česká archeologie pod tlakem okolností přinucena, neproběhlo na bázi rovnoprávnosti či rovnocenného partnerství. Vynucený zánik národnostně německé archeologie v českých zemích v letech 1945–1946 a okolnosti, které mu předcházely, způsobil, že kontinuita paměti nutná k uchování povědomí o osobnostech a událostech, jež patří minulosti, byla v tomto případě přetržena. Národnostně česká archeologie čerpala po II. světové válce takřka výhradně ze své vlastní tradice, neboť vzhledem k událostem let 1938/1939–1945 (a také k situaci po roce 1948) neměla důvod připomínat svého dlouholetého souputníka, jenž se změnil v ideového soupeře.

(Nejen) pro dějiny archeologie platí, že v archivech paměťových institucí jsou dosud skryty události, jež z obecného povědomí zcela zmizely, nebo do něj nikdy ani nepronikly. Občas se dokonce podaří vrátit do archeologie českých zemí postavy, o jejichž vztahu k ní nebylo dosud nic známo. A jednou z dosud opomíjených osobností, na něž lze vztáhnout předchozí dvě věty, je bezesporu Karl Dinklage, jediný prehistorik habilitovaný na pražské německé univerzitě během existence tamějšího Pravěkého semináře, resp. Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou.¹ Dosud neznámý příběh jeho pražské habilitace z let 1944–1945 tvoří jedno z témat tohoto článku. Předchází mu pokus o představení personálních proměn pražského německého univerzitního prehistorického Ústavu v letech 1939–1945.

K inkriminovaným letům lze nalézt v soudobé literatuře prakticky pouze informace o přednáškách konaných na univerzitě (pro pražskou univerzitu srv. od prvního trimestru 1939/1940² až do zimního semestru 1943/1944 *Gollub 1939*, 273; *Mertin 1940a*, 27; *týž 1940b*, 72; *týž 1940c*, 263; *týž 1941*, 67; *Zettler 1941*,

¹ Původní Pravěký seminář (*Vorgeschichtliches Seminar*) byl přejmenován na Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou (*Institut für Ur-, Vor- und Frühgeschichte*) v listopadu 1939; Německá univerzita v Praze (*Deutsche Universität in Prag*) byla na Německou Karlovu univerzitu (*Deutsche Karls-Universität*) přejmenována již k 1. září 1939.

² Je vhodné upozornit na jistou zvláštnost organizace univerzitního studia během let 1939–1945. Běžný semestrový systém univerzitního roku (zimní semestr, letní semestr) byl v akademických letech 1939/1940 a 1940/1941 přechodně pozměněn v trimestrový systém (tj. v každém z obou akademických roků probíhaly tři výukové trimestry). Od akademického roku 1941/1942 došlo k návratu k obvyklému dvousemestrovému systému.

158; *týž 1942a*, 34; *týž 1942b*, 133; *týž 1942c*, 271; srv. též souhrnně pro léta 1939–1941 *Zotz 1941*, 169–170), úspěšně obhájených disertacích (*Anonymus 1942b*; *týž 1943a*) či jmenování profesorů a asistentů (*Anonymus 1940a*; *týž 1940b*; *týž 1940d*; *týž 1942c*); využít lze také shrnující článek o činnosti univerzitního Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou, který přináší informace do počátku roku 1941 (*Zotz 1941*). Ostatní údaje je nutné čerpat z archivních pramenů, resp. také z tištěných přehledů sestavených vždy pro jednotlivé části akademického roku. Především právě z těchto informačních zdrojů tento článek vychází.³

2. PERSONÁLNÍ OBSAZENÍ ÚSTAVU PRO PRAVĚK A RANOU DOBU DĚJINNOU NĚMECKÉ KARLOVY UNIVERZITY (1939–1945)

Hlavní postavou německé univerzitní archeologie v Praze v letech 1939–1945 byl bezesporu Lothar Friedrich Zotz, absolvent univerzity ve Freiburgu im Breisgau (v roce 1924), spojený v třicátých letech 20. století s archeologií ve slezské Vratislavi; od května 1938 do počátku roku 1939 působil jako ředitel nově založeného Zemského úřadu pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Braniborsku (*Brandenburgisches Landesamt für Vor- und Frühgeschichte*) a po krátkém intermezzu v pozici zvláštního vědeckého pověřence říšského ministra vědy, výchovy a vzdělávání byl v polovině srpna 1939 jmenován docentem na univerzitě ve Vratislavi, kde se ostatně o rok dříve habilitoval. Rozhodnutím říšského ministra vědy, výchovy a vzdělávání z 9. září 1939 byl ale pouhý měsíc poté ustanoven mimořádným profesorem a pověřen komisařským vedením Pravěkého semináře na Německé Karlově univerzitě v Praze, a to s platností od 11. září 1939 (tj. jeho postavení prozatím nebylo definitivní). Ten měl po odchodu Leonharda Franze na univerzitu do Lipska na přelomu let 1938 a 1939 provizorně ve správě Alois Gotsmich, vedoucí Ústavu klasické archeologie. Lothar Zotz do Prahy přijel 16. září 1939 a o tři dny později Prehistorický seminář úředně převzal (k chronologii Zotzova příchodu do Prahy blíže *Hlava 2017a*, 21).

Již během září 1939 nastínil Zotz své koncepční představy o úkolech pražského univerzitního pracoviště, jež se mělo stát oporou německé archeologie v Protektorátu Čechy a Morava a v souladu s převládajícím způsobem rozdělení kompetencí mezi zainteresovanými institucemi, jež bylo typické pro Německou říši, také hlavním vědeckým archeologickým pracovištěm (*Hlava 2017a*, 31–32). Z personálního hlediska bylo jeho cílem získat prostředky pro odborného asistenta (s platem 4200 říšských marek ročně) a sekretářku-stenotypistku (s platem 1920 říšských marek ročně).

Sám Lothar Zotz později konstatoval, že pražský Prehistorický seminář byl při jeho příchodu v troskách: „*Eine planmäßige Assistentenstelle bestand nicht, die Hilfsassistentenstelle war unbesetzt und die Studenten hatten sich verlaufen.*“ (*Zotz 1941*, 165). Nebyla to nadsázka, výuka totiž naposledy proběhla v letním semestru akademického roku 1937/1938 (srv. *Anonymus 1942a*, 48). Zotz tudíž musel Prehistorický seminář vybudovat prakticky téměř od základů. Již záhy se mu podařilo obsadit placené místo pro pomocnou vědeckou sílu-knihovníka;⁴ od října 1939 se jím stal (s měsíčním stipendiem ve výši 200 korun) student Hellmut Hell (viz příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 60, inv. č. 691), který však na přelomu let 1939 a 1940 z univerzity odešel („*Herr stud. Hell mit dem vergangenen Trimester die hiesige Hochschule verlassen hat*“ – dopis L. Zotze děkanovi E. Schwarzovi, 15. ledna 1940; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 44, inv. č. 473; k stipendiu pro Prehistorický seminář ve výši 200 korun měsíčně od října 1939 do června 1940 viz příloha dopisu děkana E. Schwarze rektorovi W. Sauremu, 3. října 1939; Archiv UK, fond

³ Použité zkratky: Archiv UK – Archiv Univerzity Karlovy; MÚA AV ČR, AAV – Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v. v. i., Archiv Akademie věd; NA – Národní archiv; sign. – signatura. Tištěné přehledy univerzitních přednášek a personálií jsou uloženy v Archivu UK, fond Úřední tisky Německé univerzity v Praze, karton 2, 11 (resp. také v knihovně Archivu UK). Za upozornění na některé archivní materiály z Archivu UK (především na kartotéku posluchačů z fondu Rektorát Německé univerzity v Praze) děkuji Janě Ratajové (Ústav dějin Univerzity Karlovy). Prápolis dobových textů (především interpunkce) byl upraven jen v nezbytných případech.

⁴ V tomto případě nešlo o zřízení nového místa. Pozice pomocné vědecké síly existovala v Pravěkém semináři již za Zotzova předchůdce Leonharda Franze a od ledna 1937 ji (se stejným platem, tj. 200 korun měsíčně) zastávala Camilla Streitová. V červnu 1938 pro ni Franz žádal stipendium na další akademický rok (tj. 1938/1939), ovšem po odchodu Streitové na univerzitu v Kolíně nad Rýnem se jeho žádost stala bezpředmětnou (viz příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 60, inv. č. 761). V lednu 1939 (tj. po Franzově odchodu na univerzitu do Lipska) připadlo toto místo Ilse Johneové, a to se zpětnou platností od 1. října 1938 až do 30. června 1939 (viz příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 60, inv. č. 706). Šlo zjevně o pouhé využití volného místa a již přidělených prostředků ze strany pověřeného správce Prehistorického semináře Aloise Gotsmicha pro potřeby jeho kmenového Ústavu klasické archeologie, neboť Ilse Johneová neměla s prehistorií profesně nic společného.

Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 108, inv. č. 317). Jeho nástupkyní se stala studentka Paula Starková, jež jako pomocná vědecká síla působila na Zotzově Ústavu od 1. února 1940 do 31. července 1940 (dopis děkana E. Schwarze vůdci Svazu docentů R. Bezecnymu, 7. února 1940 + dopis rektora W. Saureho P. Starkové, 16. února 1940 – kopie; Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 109, inv. č. 320; viz též další archivní materiály: Archiv UK, fond Úřad kurátora německých vysokých škol v Praze, karton 27, inv. č. 950). Poté péči o knihovnu patrně převzala Zotzova žena Charlotte (Zotz 1941, 173).

Zotz byl hrdý na počet studentů, kteří již záhy po začátku jeho pražského působení navštěvovali prehistorické přednášky (Zotz 1941, 167, Abb. 1c). Ovšem studentů, kteří si zvolili prehistorii za hlavní obor (a jejich disertační práce byla tudíž zaměřena na prehistorii), bylo velmi málo. Neplatilo to ostatně pouze o Zotzově éře. Během působení Leonharda Franze v letech 1929–1938 bylo v Prehistorickém semináři obhájeno jen devět absolventských prací (přehled viz Blažek 2006, 237–238);⁵ za působení Lothara Zotze šlo o pouhé tři disertace (Werner Mähling v roce 1942, Ingeborg Kiekebuschová v roce 1943, Gisela Freundová v roce 1944; Příloha 1), přičemž minimálně dvě další práce patrně nepřekročily stadium prvotních úvah či počátečních příprav (Hermann Födisch měl zpracovat pravěk Žatecka,⁶ Paula Starková měla podle původního plánu zpracovat nálezy od doby bronzové po raný středověk z tzv. Jírova archeologického muzea na Hanspaulce;⁷ Zotz 1941, 170, 171).

Obsazení místa pomocné vědecké síly-knihovníka z řad studentů v akademickém roce 1939/1940 bylo zajisté východiskem z nouze. V souladu se svým plánem začal Zotz nejpozději na jaře 1940 aktivně shánět pro svůj Ústav asistenta, tj. prehistorika s řádným univerzitním vzděláním. Do centra jeho pozornosti se zprvu dostala Liebetraut Rothertová, kterou znal z doby svého působení v Zemském úřadu pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Braniborsku v letech 1938–1939 (k Liebetraut Rothertové blíže Piezonka 2006; Halle 2013, 177–187). Zcela jistě právě z Zotzova podnětu psal na přelomu května a června 1940 rektor Německé Karlovy univerzity Wilhelm Saure vrchnímu prezidentovi provincie Braniborská marka Emilu Stürtzovi dopis s prosbou o uvolnění Rothertové ze služebního poměru, neboť byla zaměstnankyní zemské instituce (dopis W. Saureho E. Stürtzovi, 1. června 1940 – kopie + koncept z 31. května 1940; Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 108, inv. č. 318). Odpověď však byla negativní a vzhledem k situaci, v níž se braniborský Zemský úřad pro pravěk a ranou dobu dějinnou právě tehdy ocitl, to bylo pochopitelné: „Das Brandenburgische Landesamt für Vor- und Frühgeschichte umfaßt einschließlich des Restaurators sechs wissenschaftliche Kräfte. Von diesen sind seit Beginn des Krieges drei eingezogen, als vierte Kraft ist kürzlich auch der Direktor selbst Soldat geworden. Von den verbliebenen

⁵ Německé univerzity dbaly na vydávání prehistorických disertačních prací tiskem, ovšem pražská univerzita se z tohoto rámce výrazně vymykala (Dieck 1938 – zachycen je stav ke konci roku 1937). Z disertací obhájených během Franzova působení v Praze byly zveřejněny pouze práce Camilly Streitové z roku 1932 (Streit 1935) a Josefiny Kollmannové z roku 1936 (Kollmann 1937); plánovalo se také zveřejnění disertace Hanse Vajnera o pravěku Prahy z roku 1938 – její příprava do tisku probíhala od přelomu let 1939 a 1940, k vydání ale nikdy nedošlo (viz příslušné archivní materiály: MÚA AV ČR, AAV, fond Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung, především karton 55, inv. č. 1410 + karton 57, inv. č. 1428).

⁶ Hermann Födisch (* 3. září 1904 v Žatci) studoval již v letech 1924–1929 na Právnické fakultě Německé univerzity v Praze. Prehistorii na Filozofické fakultě Německé Karlovy univerzity začal studovat v druhém trimestru 1940/1941, poté však absolvoval již jen třetí trimestr 1940/1941 a letní semestr 1941/1942 (pro zimní semestr 1941/1942 byl ze studia uvolněn). V září 1942 byl nucen nastoupit vojenskou službu ve *wehrmachtu*, tudíž studium prehistorie nedokončil. Od listopadu 1938 byl členem NSDAP (příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, kartotéka posluchačů, karton 20, 51).

⁷ Paula Anna Starková (* 14. října 1919 v Karlových Varech) studovala prehistorii na Německé Karlově univerzitě od prvního trimestru 1939/1940 do druhého trimestru 1940/1941, poté odešla na univerzitu do Rostocku. Do Prahy se ovšem vrátila, zcela jistě zde studovala v letním semestru 1942/1943 a zimním semestru 1943/1944, pro letní semestr 1943/1944 byla uvolněna kvůli přípravě disertační práce, kterou však zřejmě nedokončila. Od října 1939 byla členkou Nacionálně socialistického německého svazu studentů (NSD-Studentenbund), před připojením československého pohraničí k Německé říši byla členkou Sudetoněmecké strany (Sudetendeutsche Partei) (příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, kartotéka posluchačů, karton 23, 114; k členství v Sudetoněmecké straně viz úřední záznam, 15. dubna 1940; MÚA AV ČR, AAV, fond Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung, karton 19, inv. č. 1068). Zznamenejme, že v říjnu 1943 udělila komise pro pravěk a ranou dobu dějinnou (Kommission für Vor- und Frühgeschichte) Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu (Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung) Paule Starkové tříměsíční stipendium (od 1. října do konce roku 1943) „zwecks Erforschung der Besiedlung des Iser-Neisse-Gebietes in der Vorzeit, wobei sämtliche Aufnahmen von Funden, die aus dem Sudetengau stammen, dem Amt für Vorgeschichte zur Verfügung zu stellen sind.“ Souvislost s jejím univerzitním studiem (popř. změněným tématem diplomové práce) je ale v tomto případě nejasná (dopisy V. Hiemesche F. Rungemu, 6. října 1943, 3. listopadu 1943, 19. listopadu 1943 + dopisy F. Rungeho V. Hiemeschovi, 19. října 1943, 6. listopadu 1943; MÚA AV ČR, AAV, fond Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung, karton 36, inv. č. 1220).

zwei Assistenten gehört der eine, voll kriegsverwendungsfähig, dem Jahrgang 1908 an und dürfte in kürzester Zeit gleichfalls einberufen werden. Damit verblieben von den sechs Kräften des Landesamts nur noch eine einzige, eben die von Ihnen angeforderte Assistentin Fräulein Dr. R o t h e r t. Es ist leider nicht möglich, selbst bei der provisorisch übernommenen Leitung des Landesamtes durch den Kulturdezernenten, auf diese letzte Kraft zu verzichten, da das die völlige Stilllegung des erst vor zwei Jahren begründeten Landesamtes bedeuten würde, ein Zustand, der angesichts der kulturpolitisch besonders schwierigen Aufbauarbeit in meiner Provinz nicht zu verantworten wäre.“ (dopis E. Stürtze v zastoupení D. von Arnim-Rittgartena W. Sauremu, 13. června 1940 – proloženo v originále; Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 108, inv. č. 317).⁸

Zotzovi se ovšem záhy podařilo sehnat náhradu. Za asistenta získal Hanse Hofera. Ten v Praze nastoupil 1. srpna 1940 (*Anonymus 1940a*), bezprostředně po ukončení svého studia na univerzitě v Bonnu.⁹ Ke stejnému dni také skončilo provizorní Zotzovo postavení na pražské univerzitě, neboť byl jmenován řádným profesorem a ředitelem tamějšího Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou (*Anonymus 1940b*). Působení Hanse Hofera na Německé Karlově univerzitě bylo ale jen krátké, neboť již 15. ledna 1941 zemřel (*Anonymus 1940c; Tackenberg 1941; viz též příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Úřad kurátora německých vysokých škol v Praze, karton 11, inv. č. 370*). Hoferovým nástupcem se stal Werner Mähling, jeden ze studentů prehistorie v Zotzově Ústavu, ovšem pouze v pozici pomocného asistenta (*Hilfsassistent; Anonymus 1940d; srv. Zotz 1941, 173*).¹⁰

Od září 1940 až do července 1941 vypomáhala Zotzovi jako sekretářka Ingeborg Kiekebuschová, další z jeho studentek (*Kiekebusch 1943/Text, za str. 137*).¹¹ V létě 1941 byla pověřena zpracováním sbírky tzv. Jírova archeologického muzea na Hanspaulce, jejíž část (nálezy z doby kamenné a počátku doby bronzové) se stala námětem její disertační práce. Od 1. listopadu 1941 roli Zotzovy sekretářky převzala Anna Micková.¹² Ta byla Zotzovi původně přidělena Úřadem říšského protektora v souvislosti s jeho půlročním jmenováním zvláštním pověřencem pro prehistorii v Protektorátu Čechy a Morava od března 1941 (k okolnostem pověření blíže *Hlava 2018a, 11–12*); v září a říjnu 1941 se poté s Zotzem zúčastnila výzkumu ve slovenských Moravanech nad Váhom, jež probíhaly pod záštitou „badatelské“ organizace SS Dědictví předků (*Ahnenerbe*).

Na podzim 1941 se tudíž zdálo, že univerzitní Ústav se Zotzovi podařilo personálně zabezpečit v podstatě podle jeho původních představ – zhruba po dvou letech, jež uplynuly od jeho příchodu do Prahy. Anna Pauline Micková, rodačka z jihočeské Přední Výtoně (* 17. června 1903), se s prehistorií setkala již během svých středoškolských studií ve dvacátých letech 20. století a zájem o tento obor ji ne-

⁸ V rámci interních úvah o obsazení míst v bývalém Státním archeologickém ústavu, Národním muzeu a Moravském zemském muzeu však ještě v srpnu 1940 Lothar Zotz navrhol jednomu z úředníků v Úřadu říšského protektora právě Liebetraut Rothertovou jako nejvhodnější náhradu za Camillu Streitovou v případě, pokud by Streitová do Prahy nepřišla (dopis L. Zotze H. Reinholdovi, 18. srpna 1940; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 534, sign. I-10 V-3-1).

⁹ Hans Hofer složil teprve 30. července 1940 v Bonnu rigorózní zkoušku. K jeho osobě se před příchodem do Prahy nemohl vyjádřit zdejší kurátor německých vysokých škol Karl August Fischer, což bylo příčinou kontroverze s Lotharem Zotzem (dopis kurátora K. A. Fischera L. Zotzovi, 16. srpna 1940 – s Zotzovou nedatovanou odpovědí; Archiv UK, fond Úřad kurátora německých vysokých škol v Praze, karton 11, inv. č. 370).

¹⁰ Werner Emil Adolf Mähling (* 19. ledna 1911 v Berlíně) studoval prehistorii na Německé Karlově univerzitě od druhého trimestru 1940/1941 (fakticky navázal na předchozí studium v Berlíně v letech 1933–1938 a v Bonnu v letech 1938–1939). Od září 1935 byl členem SS, v květnu 1937 vstoupil do NSDAP a Nacionálně socialistického německého svazu studentů (příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, kartotéka posluchačů, karton 22, 89; srv. též *Reinhard 2008, 105*).

¹¹ Ingeborg Klara Auguste Kiekebuschová (* 17. srpna 1912 v Berlíně-Karlshorstu) přišla do Prahy studovat v září 1940, tj. od prvního trimestru 1940/1941 (již v letech 1932–1935 studovala na univerzitách v Innsbrucku a Berlíně, ale nikoliv prehistorii). Od ledna 1942 byla členkou Nacionálně socialistického svazu žen (*NS-Frauenschaft*). Není bez zajímavosti, že od 11. března 1940 působil na Německé Karlově univerzitě v zaměstnaneckém poměru její bratr Heinz Kiekebusch, který byl v této souvislosti uvolněn z armády (viz materiály k jeho působení v Praze: Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 109, inv. č. 324; později byl znovu odveden k vojsku a na východní frontě byl těžce zraněn – viz *Mertins-Kiekebusch 1995, 15*). V jejím příchodu do Prahy hrál možná větší roli právě on, nikoliv přátelství s Lotharem Zotzem, kterého znala z doby jeho berlínského působení v letech 1938–1939 (k Lotharu Zotzovi jako iniciátorovi jejího studia v Praze viz *Mertins-Kiekebusch 1995, 14*; k Ingeborg Kiekebuschové blíže *Hlava 2012; srv. též příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, kartotéka posluchačů, karton 22, 74*).

¹² Lothar Zotz již 17. července 1941 písemně sděloval kurátorovi německých vysokých škol v Praze Karlu Augustu Fischerovi s odkazem na jejich ústní rozhovor, že by rád Annu Mickovou zaměstnal přímo ve svém Ústavu jako sekretářku. Zároveň žádal „*meine Büroangestellte, Fräulein Brosch, zum 1. Sept. wieder kündigen zu wollen, da sie leider unbrauchbar ist.*“ (dopis L. Zotze kurátorovi K. A. Fischerovi, 17. července 1941; Archiv UK, fond Úřad kurátora německých vysokých škol v Praze, karton 17, inv. č. 599).

opustil ani v následujícím desetiletí. Sama uváděla: „Anlässlich vieler Reisen im vergangenen Jahrzehnt war es mir möglich, zahlreiche Museen des In- und Auslandes zu besichtigen, wobei mich immer die Vorgeschichte besonders interessierte. In diesen Jahren hatte ich auch Gelegenheit, an Ausgrabungen in Dalmatien teilzunehmen und meine Vorliebe für die Vorgeschichte blieb mir zum heutigen Tag.“ (Lebenslauf, 27. ledna 1942; Archiv UK, fond Úřad kurátora německých vysokých škol v Praze, karton 17, inv. č. 599). Navíc ovládala plynně češtinu a několik dalších jazyků, a pro Zotze tudíž byla nesporně výbornou volbou. A s Wernerem Mählingem počítal Lothar Zotz ve svých plánech nepochybně také po ukončení jeho studia – ostatně Mählingovu práci na disertaci výrazně podporoval, zprostředkoval mu v této souvislosti např. udělení stipendia od komise pro pravěk a ranou dobu dějinnou Sudetoněmeckého ústavu pro výzkum země a lidu (srv. např. dopis L. Zotze H. Schrollerovi, 4. prosince 1940 – opis + dopis H. Schrollera L. Zotzovi, 18. prosince 1940 – kopie; MÚA AV ČR, AAV, fond Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung, karton 36, inv. č. 1220).¹³

Avšak konsolidace prehistorického Ústavu byla již záhy narušena. Anna Micková se v roce 1928 vdala za Arnolda Löwensteina, tehdy docenta (a od roku 1937 mimořádného profesora) působícího na Lékařské fakultě Německé univerzity v Praze, který byl židovského původu. Z manželství pocházel syn Werner Friedrich (* 20. června 1929). V roce 1939 se pod tlakem okolností se svým manželem rozvedla.¹⁴ Lothar Zotz o životních peripetiích Anny Mickové nepochybně věděl (a jelikož jejím exmanželem byl jeden z profesorů bývalé Německé univerzity v Praze, lze předpokládat, že v pražských univerzitních kruzích šlo o veřejné tajemství), ovšem potíže přišly z jiné strany – na někdejší manželský svazek Anny Mickové s osobou židovského původu upozornil kurátora německých vysokých škol v Praze Gustava Ehrlichera¹⁵ v polovině března 1942 Werner Mähling (*Reinhard 2008*, 106). A zřejmě jako pojistku, že celá záležitost nebude odsunuta stranou, zaslal první ze svých dvou dopisů, jež v této souvislosti kurátorovi německých vysokých škol v Praze adresoval, na vědomí do berlínského ústředí *Ahnenerbe*, s nímž byl v kontaktu nejspíše od podzimu 1940. Annu Mickovou (a nepochybně také Lothara Zotze) čekaly horké chvíle. Kurátor Ehrlicher nakonec zvolil postup, u něhož se při pohledu nazpět nelze ubránit dojmu, že šlo o předem domluvený krok. Úřední povinnosti muselo být učiněno zadost a na písemný podnět bylo nutné adekvátně reagovat, avšak výsledek byl zřejmě jistý – o vyjádření k Anně Mickové byla 25. března 1942 požádána pražská služebna gestapa, šlo výslovně o „*staatspolizeiliche Ueberprüfung der Anna Micko, geschiedene Löwenstein*“. A odpověď byla patrně předvídatelná – dne 9. dubna 1942 pražská služebna gestapa sdělovala: „*Die karteimäßige Ueberprüfung hat Nachteiliges nicht ergeben*“. Anna Micková zjevně (a naštěstí pro ni) žádný záznam v kartotéce gestapa neměla, její manželství bylo rozvedeno ještě předtím, než získala (po vzniku Protektorátu Čechy a Morava) říšské občanství, a fakticky tudíž žádný právní předpis neporušila (srv. příslušné archivní prameny: Archiv UK, fond Úřad kurátora německých vysokých škol v Praze, karton 17, inv. č. 599). V Zotzově Ústavu zůstala zaměstnána až do května 1945.¹⁶

Jakkoliv přesné pozadí motivu Mählingova jednání zůstává nejasné, souviselo patrně s počínajícími spory mezi Camillou Streitovou (dosazenou v létě 1941 do Archeologického ústavu, paradoxně ovšem s Zotzovým doporučením) a Lotharem Zotzem – Streitová zřejmě získala Mählinga na svoji stranu

¹³ Je vhodné poznamenat, že Werner Mähling byl nepochybně nesmírně pracovitý; nic na tom nemění ani okolnost, že téma jeho disertace (podmokelská a kobylská skupina, považované za první kulturní projevy Germánů v českých zemích) se těšilo obecné podpoře a průběh jeho studia byl značně nestandardní – disertační práci obhájil na počátku roku 1942, tj. zhruba rok (!) po začátku svého studia v Praze. Přednášky navštěvoval pouze v druhém trimestru 1940/1941, na třetí trimestr 1940/1941 (a zřejmě také na zimní semestr 1941/1942) mu bylo uděleno studijní volno k přípravě disertace.

¹⁴ Arnold Löwenstein byl v roce 1939 nucen z rasových důvodů opustit univerzitu, podařilo se mu ovšem emigrovat do Velké Británie (*Mišková 2002*, 60). Podstatné bylo, že z prvního manželství s Elfriede Renatou Brillovou, jež byla židovského původu stejně jako on, pocházeli dva synové. Ti uprchli do ciziny spolu se svým otcem, ostatně v nových střeoevropských poměrech je nemohlo čekat nic dobrého (podle rasových zákonů byli židé). Zato Werner Friedrich Löwenstein (syn Arnolda Löwensteina a Anny Mickové, pozdější věhlasný historik Bedřich Löwenstein; † 11. května 2017), který byl v dikci rasových zákonů *míšenec prvního stupně*, zůstal se svojí matkou v Praze.

¹⁵ Gustav Ehrlicher vystřídal svého předchůdce Karla Augusta Fischera ve funkci kurátora německých vysokých škol v Praze na začátku roku 1942 (k instituci kurátora německých vysokých škol v Praze srv. *Mišková 2002*, 85–87; *Josefovičová 2017*, 160–163).

¹⁶ Šlo ovšem zcela jistě o nepříjemnou a nebezpečnou situaci, jež se netýkala pouze Anny Mickové, ale také jejího syna Friedricha Wilhelma. Anna Micková na konci března 1942 onemocněla, do zaměstnání se vrátila teprve 12. května 1942 (dopis L. Zotze kurátorovi G. Ehrlicherovi, 28. května 1942 – s příloženým lékařským potvrzením; Archiv UK, fond Úřad kurátora německých vysokých škol v Praze, karton 17, inv. č. 599 – jako nemoc uvedena „*Grippe*“). Snad právě v okolnostech tohoto případu má svůj původ tradovaná legenda o záchraně dvou židů Lotharem Zotzem (*Sklenář 2003*, 174).

a s jeho pomocí se pokusila Zotze denunciovat (srv. *Reinhard 2008*, 106). Faktem zůstává, že kurátor německých vysokých škol v Praze Gustav Ehrlicher odeslal 25. března 1942 nejen výše uvedený dopis gestapu, ale také dopis Werneru Mählingovi, jímž ukončil jeho působení na univerzitě v pozici asistenta k 31. březnu 1942 (dopis kurátora G. Ehrlichera rektorovi A. Buntru, 25. března 1942 – s opisem dopisu W. Mählingovi; Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 109, inv. č. 320; srv. též personální karta W. Mählinga; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 47, inv. č. 493). Hned vzápětí, od 1. dubna 1942, nastoupila na uprázdněné místo v Zotzově Ústavu Charlotte Kirchnerová (rozená Hoferová); šlo ale zřejmě jen o provizorní (a narychlo uskutečněné) řešení, ostatně její univerzitní kariéra trvala pouze několik měsíců (dopis kurátora G. Ehrlichera rektorovi A. Buntru, 18. května 1942 – opis; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 56, inv. č. 591; srv. též tamtéž, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 108, inv. č. 318).

Zotzovo hledání vhodného asistenta nyní začalo v podstatě znovu od začátku. V létě 1942 uvažoval o angažování Rudolfa Dehnkeho. A stejně jako v případě Liebetaut Rothertové před dvěma lety šlo o prehistorika, jehož znal z doby svého působení v čele Zemského úřadu pro pravěk a ranou dobu dějinnou v Braniborsku (Dehnke zde byl zaměstnán jako asistent od 1. června do 31. října 1938, kdy byl odveden do *wehrmachtu*); navíc Dehnke předtím působil v Zemském úřadu pro pravěk Horního Slezska v Ratiboři (od 1. ledna do 31. května 1938), tedy v regionu sousedícím s tehdejšími Zotzovými působišti ve Vratislavi. V souvislosti s poměry v protektorátní archeologii se Dehnke nedostal do Zotzova hledáčku poprvé. Již v srpnu 1940 jej totiž v interní diskusi mezi zainteresovanými německými úředníky a prehistoriky, jež se odehrávaly v rámci úvah o obsazení vytipovaných míst v nejvýznamnějších protektorátních prehistorických pracovištích (tj. v někdejší Státní archeologickém ústavu, Národním muzeu a Moravském zemském muzeu), navrhoval umístit do Zemského (bývalého Národního) muzea v Praze (dopis L. Zotze H. Reinholdovi, 18. srpna 1940; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 534, sign. I-10 V-3-1-152). K svému favoritovi na post v této instituci se vrátil v srpnu 1941 v dopise říšskému protektorovi („*Ich nenne erneut Herrn Dr. Rudolf Dehnke.*“; dopis L. Zotze K. von Neurathovi, 19. srpna 1941; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 534, sign. I-11 V-3-1-152) a zdůrazňoval: „*Dr. Dehnke ist Scharführer der SS im persönlichen Stab des Reichsführers. Er hat lange unter Jacob-Friesen am Landesmuseum Hannover gearbeitet. Später war er am Landesmuseum in Ratibor tätig, wo er sich einen guten Überblick über die Vorgeschichte Böhmen-Mährens verschaffen wurde.*“ Na svůj podnět se ovšem nedočkal žádné reakce, a tak se v listopadu 1941 připomínal, tentokrát již ovšem nikoliv Konstantinu von Neurathovi, ale zastupujícímu říšskému protektorovi Reinhardu Heydrichovi („*Ich bitte um Stellungnahme zu meinem Schreiben vom 19. 8. 1941.*“; dopis L. Zotze R. Heydrichovi, 21. listopadu 1941; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 534, sign. I-10 V-3-1-152). Za dva týdny odpovídal Heydrichovým jménem Wolf von Both, vrchní vládní rada z Úřadu říšského protektora, který žádal Zotze o sdělení Dehnkeho adresy (dopis R. Heydricha L. Zotzovi, 6. prosince 1941; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 534, sign. I-11 V-5-1). To bylo dobré znamení. Zotz adresu promptně poskytl (dopis L. Zotze R. Heydrichovi, 13. prosince 1941; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 544, sign. I-11 V-5-1) a na začátku roku 1942 se netrpělivě dotazoval von Botha, zda „*in der Angelegenheit des Einbaues einer deutschen Fachkraft am Prager Landesmuseum inzwischen entsprechende Schritte unternommen haben.*“ (dopis L. Zotze W. von Bothovi, 12. ledna 1942; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 544, sign. I-11 V-5-1). A celou záležitost se skutečně podařilo rozhybat. Již krátce před Štědrým dnem 1941 se totiž přímo na Dehnkeho obracel sám zastupující říšský protektor Reinhard Heydrich a sděloval mu stroze: „*In absehbarer Zeit wird es notwendig sein, in die wertvolle vorgeschichtliche Abteilung des Landesmuseums in Prag einen deutschen Vorgeschichtsforscher zu berufen. Professor Zotz von der Deutschen Karlsuniversität hat mir Ihren Namen genannt. Ich bitte Sie, mir mitzuteilen, ob Sie nach Ihrer Entlassung aus dem Heeresdienst bereit wären, sich um eine Kustoden-Stelle (A2C2) in Prag zu bewerben.*“ (dopis R. Heydricha R. Dehnkemu, 22. prosince 1941; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 544, sign. I-11 V-5-1). Dehnke sice hned v lednu 1942 odpovídal, že je „*bereit, mich nach meiner Entlassung aus dem Heeresdienst oder auch früher um eine Kustodenstelle (A2C2) an der vorgeschichtlichen Abteilung des Landesmuseums in Prag zu bewerben.*“ (dopis R. Dehnkeho R. Heydrichovi, 12. ledna 1942; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 544, sign. I-11 V-5-1). Na instalování Dehnkeho do Zemského muzea mělo velký zájem dokonce *Ahnenerbe*, avšak zařídit propuštění z *wehrmachtu* bylo nad jeho síly. A celá záležitost tudíž skončila ve ztracenu. Pak ale došlo ke změně plánu. Dne 25. června 1942 Zotz sděloval Dehnkemu: „*Bei einer neuerlichen Besprechung bei Herrn von Both habe ich dargelegt, dass ich selbst grössten Wert darauf lege Sie als planmässigen Assistenten in mein Institut zu bekommen. Ich habe Ihnen ja schon mitgeteilt, dass ich Ihnen die Stelle auf jeden Fall freihalten werde und sie bis dahin nur durch Hilfsassistenten besetze. Mit dem letzten, den ich hatte, habe ich allerdings sehr schlechte Erfahrungen gemacht. Ich bin überzeugt, dass Sie ebenso gern an mein Institut kommen werden als an das Landesmuseum, zumal Sie sich finanziell bei mir*

nicht schlechter stellen. Herr von Both fühlt sich nun Ihnen gegenüber gebunden und wollte an sich mit keinem anderen Bewerber in Verbindung treten ehe Sie sich nicht selbst damit einverstanden erklärten statt an das Landesmuseum an mein Institut zu kommen.“ (dopis L. Zotze R. Dehnkemu – kopie na vědomí W. von Bothovi, 25. června 1942; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 544, sign. I-11 V-5-1). Zotz se zároveň obrátil na jednatele *Ahnenerbe* Wolframa Sieverse s dotazem, zda by bylo možné přimluvit se za Dehnkeho propuštění z *wehrmachtu*. Avšak plán opět ztroskotál právě na Dehnkeho vojenské službě.

Přestože Zotz ještě v říjnu 1942 počítal s Dehnkeho příchodem do Prahy,¹⁷ na asistentské místo byla od počátku tohoto měsíce přijata Rut Kraftová (*Anonymus 1942c*), čerstvá absolventka Německé Karlovy univerzity.¹⁸ Snad právě nejistota ohledně případného Dehnkeho působení na pražské univerzitě vedla k tomu, že zaměstnanec smlouva jí byla prodlužována vždy pouze na následující čtvrtletí. Jako asistentka působila v prehistorickém Ústavu až do 31. července 1944, tj. téměř dva roky (příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 56, inv. č. 592 + fond Rektorát Německé univerzity v Praze, karton 108, inv. č. 318 + fond Úřad kurátora německých vysokých škol v Praze, karton 15, inv. č. 510). Pracovala zde tudíž také v době, kdy byl Lothar Zotz odveden do *wehrmachtu*, resp. k jednotce dislokované v Táboře – stalo se to na podzim 1943, zjevně se záklisním příspěvkem německých úředních míst v Protektorátu Čechy a Morava (patrně německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu; srv. *Hlava 2018b*, 541–546).

Lothara Zotze během jeho vojenské služby ve *wehrmachtu* zastupoval na pražské univerzitě Christian Pescheck z univerzity ve Vídni, šlo ovšem nakonec pouze o zimní semestr 1943/1944. Pescheckovo pověření skončilo s počátkem letního semestru, kdy byl Zotz nejprve přeložen z Tábora do Prahy a poté dostal od *wehrmachtu* povolení přednášet dvě odpoledne v týdnu na univerzitě (příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 55, inv. č. 566; viz též *Příloha 2*; srv. rovněž *Hlava 2018b*, 546–548).

Nástupkyní Rut Kraftové se stala Gisela Freundová, další z Zotzových studentek, jež v létě 1944 obhájila disertační práci.¹⁹ Dne 1. října 1944 se stala oficiálně asistentkou a v této pozici setrvala až do května 1945.

3. KARL DINKLAGE A JEHO HABILITACE V PRAZE

V rakouských Korutanech je Karl Wolfgang Dinklage (1907–1987) pokládán za jednoho z klasiků hospodářských a kulturních dějin země, ostatně od roku 1958 až do svého penzionování v roce 1972 působil v Korutanském zemském archivu (*Kärntner Landesarchiv*). Zároveň byl dlouholetým strážcem odkazu klagensfurtského rodáka Roberta Musila, jednoho z nejvýznamnějších rakouských spisovatelů první po-

¹⁷ V diskusi 9. října 1942 v neveřejné části zasedání Badatelské rady pro pravěk, koordinačního orgánu ustaveného při Archeologickém ústavu kvůli kontrole nad národnostně českou protektorátní archeologií, padlo Dehnkeho jméno v souvislosti s Zotzovým záměrem syntetického zpracování pravěku Čech a Moravy. Zotz pro něj vyhradil část věnovanou kultuře s lineární keramikou (a zároveň jej označil za vyhlédnutého asistenta; *Hlava 2018a*, 25), dodatečně však ustoupil a toto období přenechal Hermannu Schrollerovi, řediteli Úřadu pro pravěk (*Amt für Vorgeschichte*), centrální instituce archeologické památkové péče v Říšské župě Sudety; Dehnkemu bylo nakonec přiděleno období kultury nálevkovitých pohárů a příbuzných skupin (*Hlava 2018a*, 18, tab. 2).

¹⁸ Disertační práce Rut Edith Dorothy Kraftové (* 13. září 1918 v Nyse) pojednávala o novodobé historii Gdaňska (ostatně právě na univerzitě v Gdaňsku původně studovala, absolvovala zde akademický rok 1938/1939). Není jasné, proč si Lothar Zotz vybral za asistentku právě ji. V dopise kurátorovi německých vysokých škol v Praze Gustavu Ehrlicherovi sděloval: „*Frl. Kraft hat soeben ihr Rigorosum bei den Herren Professoren Rotter, Wostry und Ernstberger mit ‚sehr gut‘ bestanden und vorher mehrere Semester bei mir selbst Vorgeschichte studiert.*“ (dopis L. Zotze kurátorovi G. Ehrlicherovi prostřednictvím děkana E. Hofmanna a rektora A. Buntru, 17. července 1942; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 56, inv. č. 592). Kraftová v životopise původně uváděla, že kromě historie, jež byla jejím hlavním oborem, studovala jako vedlejší obory němčinu, angličtinu, dějiny umění a žurnalistiku; teprve dodatečně (z Zotzova podnětu?) připsala k historii jako druhý hlavní obor prehistorii. Sdělovala také, že od 1. září 1940 je členkou NSDAP, ostatně již od středoškolských studií se angažovala v různých nacionálně socialistických organizacích, z nichž některé souvisely s propagandou; dokonce patnáct měsíců pracovala v Úřadu říšského protektora v oddělení, jež mělo na starosti odposlechy („*Abhördienst der Gruppe Rundfunk beim Reichsprotektor*“). Měla tudíž ideální kádrový profil (*Lebenslauf*, 30. července 1942; Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 56, inv. č. 592).

¹⁹ Gisela Freundová (* 30. listopadu 1920 v Solingenu-Waldu) studovala prehistorii na Německé Karlově univerzitě od prvního trimestru 1940/1941 (tehdy již měla za sebou jeden trimestr studia prehistorie na univerzitě v Greifswaldu), přičemž od března do září 1941 přechodně studovala na univerzitě v Rostocku. Od září 1938 byla členkou NSDAP (příslušné archivní materiály: Archiv UK, fond Rektorát Německé univerzity v Praze, kartotéka posluchačů, karton 20, 52; k okolnostem, jež provázely zpracování její disertace, blíže *Oliva 2014*, 30).

loviny 20. století. Dinklageho poválečná odborná kariéra se odehrávala prakticky zcela mimo archeologii a je zřejmé, že rok 1945 představoval v jeho životě výrazný mezník.

Rodák z Drážďan studoval na univerzitě v Mnichově, kde v roce 1935 získal doktorát za disertační práci k správním a hospodářským dějinám Műnnerstadtu. Od téhož roku pracoval v tamějším univerzitním Jihovýchodním ústavu (*Sűdostinstitut*). K 15. prosinci 1942 byl jmenován vedoucím oddělení pro pravěk a ranou dobu dějinnou (*Abteilung fűr Vor- und Frűhgeschichte*) nově zřizovaného Ústavu pro studium Korutan (*Institut fűr Kűrntner Landes-Forschung*) na univerzitě v Klagenfurtu (srv. *Anonymus 1943b*). Ten byl po II. světové válce zrušen a Karl Dinklage byl i z tohoto důvodu nucen odejít z oboru, jemuž se věnoval prakticky celé desetiletí.

3.1. Dinklageho vztah k české archeologii

Dinklageho vztah k české archeologii souvisel primárně s jeho badatelskou specializací na období raného středověku (srv. např. jednu z jeho recenzí – *Dinklage 1940b*). Jeho dochovaná korespondence s Jaroslavem Böhmem dokládá badatelské cesty do českých zemí v letech 1936–1938 (dopisy K. Dinklageho J. Böhmovi, 6. ledna 1937, 11. května 1938, 15. května 1938, 3. srpna 1938 a 15. prosince 1938; MÚA AV ČR, AAV, fond Jaroslav Bűhm, karton 1, inv. č. 57), jejichž výsledky ostatně ve své odborné práci využil (*Dinklage 1940a*). Ani po několika letech – v době, jež byla pro národnostně českou archeologii kritická – neváhal ocenit kolegiální Bűhmův přístup a podporu z jeho strany, jíž se mu tehdy dostalo (*Hlava 2018b*, 552).

Další Dinklageho badatelskou cestu do českých zemí lze dokumentovat na podzim 1942, tentokrát proběhla patrně z podnětu (či se záštitou) Lothara Zotze (dopis L. Zotze W. von Bothovi, 17. listopadu 1942; NA, fond Úřad říšského protektora, karton 544, sign. I-11 V-5-1), a jejím výsledkem byl článek zveřejněný v časopise *Altbűhmen und Altműhren*, redigovaném právě Zotzem (*Dinklage 1942a*). Zaznamenat lze také Dinklageho recenzi jedné z knih českého autora (*Dinklage 1942b*). Jeho pražská habilitace tudíž nebyla prvním či ojedinělým kontaktem s tímto prostředím. O intenzitě kontaktů mezi Dinklagem a Zotzem lze však jen spekulovat, dochované (a dostupné) archivní prameny žádné další badatelské kontakty totiž nezaznamenávají. Je ovšem nepochybné, že Dinklageho vztah k Zotzovi hrál při volbě místa habilitace důležitou roli.²⁰

3.2. Habilitace na Německé Karlově univerzitě v Praze

Dne 6. října 1944 se Karl Dinklage obrátil dopisem na Filozofickou fakultu Německé Karlovy univerzity v Praze s žádostí o připuštění k habilitaci z oboru pravěk a raná doba dějinná (*Vor- und Frűhgeschichte*). Svoji žádost také náležitě zdůvodnil: „*Ich reiche mein Gesuch deshalb bei der Universitűt Prag ein, weil mich mit deren Ordinarius fűr Vor- und Frűhgeschichte Herrn Prof. L. F. Zotz eine langdauernde wissenschaftliche Zusammenarbeit verbindet und da dieses Fach an der Universitűt Graz, an deren Institut fűr Kűrntner Landesforschung ich die Stelle des Leiters der Abteilung fűr Vor- und Frűhgeschichte bekleide, zur Zeit noch nicht hauptamtlich vertreten ist.*“ Zdůraznil, že tento krok podniká s vědomím rektora univerzity v Klagenfurtu, děkana její filozofické fakulty, příslušného kurátora vysoké školy i vůdce tamějšího univerzitního Svazu docentů. K podání žádosti byl zřejmě tak trochu přinucen okolnostmi. Jak sděloval v závěru svého dopisu, 28. září 1944 byl odveden k vojenské službě do *wehrmachtu*; doposud prodělával výcvik v Bludenzi, ovšem odeslání na frontu bylo jen otázkou času. Proto naléhavě žádal, aby „*mein Habilitationsverfahren so beschleunigt werden kűnnte, dass das Kolloquium vor meiner Abstellung zu einem Truppenteil, das heisst im Laufe der nűchsten 12 bis 14 Wochen stattfinden kűnnte.*“ (dopis K. Dinklageho Filozofické fakultě Německé Karlovy univerzity, 6. října 1944).²¹ K dopisu přiložil Dinklage kromě svého životopisu, soupisu publikovaných prací a několika vyplněných dotazníků rovněž habilitační spis. Nesl název *Frűhdeutsche Volkskultur im Sűdosten*.

Dinklageho podnět padl v Praze na úrodnou půdu, ostatně byl zde očekáván. Dne 20. října 1944 jmenoval děkan Filozofické fakulty Německé Karlovy univerzity Edmund Schneeweis pětičlennou komisi profesorů pro habilitační řízení – jejími členy byli Alois Gotsmich, Ernst Schwarz, Karl Maria Swoboda, Heinz Zatschek a Lothar Zotz (dopis E. Schneeweise A. Gotsmichovi, E. Schwarzovi, K. M. Swobodovi, H. Zatschekovi a L. Zotzovi, 20. října 1944 – kopie). Habilitační řízení muselo splnit také

²⁰ V souvislosti s Dinklageho vztahem k českým zemím není bez zajímavosti, že jeho otec Karl Johann pocházel z Děčína (* 23. listopadu 1875).

²¹ Veškeré archivácie citované v této části článku jsou uloženy v Archivu UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 53, inv. č. 547.

stanovené politické požadavky – ve stejný den se proto Schneeweis dotazoval vůdce místního Nacionálně socialistického německého svazu docentů (NSD-Dozentenbund) Karla Thumse, zda z této strany existují proti habilitaci nějaké námitky (dopis E. Schneeweise K. Thumsovi, 20. října 1944).

Následovala standardní procedura, obvyklá v obdobných případech. Dinklageho habilitační spis byl předložen oponentům. Není zřejmé, kolik posudků Dinklageho habilitačního spisu vzniklo. Jediný dochovaný (v opise) pochází z pera Lothara Zotze (viz Příloha 3), bezesporu odborně nejkompetentnější osoby z kvinteta pověřených. Byl kladný, Dinklageho spis byl tudíž doporučen k obhajobě.

Datum obhajoby disertační práce bylo stanoveno takřka vzápětí, ovšem po konzultaci s Dinklagem. Měla se odehrát 23. listopadu 1944 ve formě vědeckého kolokvia o předloženém spisu, o čtyři dny později měla proběhnout odborná rozprava na předem stanovené téma (dopisy děkana E. Schneeweise K. Dinklagemu, 3. a 9. listopadu 1944 – kopie). Jako problém se ovšem ukázalo Dinklageho uvolnění z *Wehrmachtu*. Dinklage totiž v reakci na stanovená data neprodleně sděloval telegramem, že jako termíny připadají v úvahu pouze 23. a 24. listopad 1944; před polednem 25. listopadu 1944 se musel vrátit ke své jednotce do Bludenzu (telegram K. Dinklageho děkanovi E. Schneewisovi, 13. listopadu 1944).

Dinklagemu bylo vyhověno a obě části habilitačního řízení se podařilo vměstnat do dvou následných dnů. Ve čtvrtek 23. listopadu 1944 Dinklage úspěšně obhájil svůj habilitační spis a ještě téhož dne mu byl udělen akademický titul *Doctor philosophiae habitatus* (*Dr. phil. habil.*). Následující den proběhla odborná rozprava. Karl Dinklage pro ni nabídl tři pozoruhodně různorodá témata – *Probleme der Altsteinzeitforschung im Ostalpenraum, Die gotischen und langobardischen Bodenfunde aus Kärnten, ihre Chronologie und ihre Beziehungen* a *Die Entwicklung der Schläfenringe in Böhmen und ihre angebliche Bedeutung als slawisches Kennzeichen* (dopis K. Dinklageho děkanovi E. Schneewisovi, 24. listopadu 1944). Děkan Schneeweis zvolil první téma – *Probleme der Altsteinzeitforschung im Ostalpenraum*. Již následující den byla o rozpravě vyhotovena příslušná zpráva, v níž děkan Schneeweis konstatoval: „Die Probevorlesung entsprach nach Form und Inhalt den allgemeinen Anforderungen. Dr. Dinklage gab eine Einführung in die gegenwärtigen Forschungsprobleme der Altsteinzeitkunde und zeigte anschliessend die besondere Bedeutung der Höhlenbärenjäger-Rastplätze in Kärnten und Steiermark. Sie sind bei der künftigen Aufhellung der Frage, ob das Altaurignacien in das Interglazial oder Interstadial zu stellen ist, von grundsätzlicher Bedeutung. Dr. Dinklage verfügt über eine langjährige Erfahrung als Schulungsredner in der Partei und später am Institut für Kärntner Landesforschung. Es wurde deshalb beschlossen, seine Probevorlesung, die bei allen anwesenden Mitgliedern der Fakultät einen guten Eindruck hinterliess, als ausreichend zu betrachten und Herrn Dr. habil. Dinklage, der sich zudem derzeit bei der Wehrmacht befindet, die beiden weiteren Stunden zu erlassen.“ (Bericht über die öffentliche Lehrprobe des Herrn Dr. habil. Karl Dinklage, 25. listopadu 1944).

Dinklageho cílem (a ostatně také cílem celého habilitačního řízení) bylo ovšem jmenování docentem od říšského ministra vědy, výchovy a vzdělávání. K němu vedla ještě dlouhá úřední cesta. O jmenování docentem musela požádat Německá Karlova univerzita, na níž k habilitaci došlo. Dinklage musel dodat výpis z rejstříku trestů (dopis K. Dinklageho děkanovi E. Schneewisovi – s přílohou, 27. listopadu 1944). A dne 2. prosince 1944 z Prahy vskutku příslušná žádost na berlínské ministerstvo odešla. O dva dny později to děkan Schneeweis sděloval kurátorovi klagenfurtské vysoké školy a výslovně konstatoval, že ministerstvo žádal, aby byl Dinklage jmenován docentem pro pravěk a ranou dobu dějinnou na univerzitě v Klagenfurtu (dopis děkana E. Schneeweise kurátorovi univerzity v Klagenfurtu, 4. prosince 1944).

Vše se zdálo být na dobré cestě, avšak nastaly komplikace. Dne 10. února 1945 psal vůdce místní (pražské) organizace Nacionálně socialistického německého svazu docentů Karl Thums děkanovi Edmundu Schneewisovi: „In der Angelegenheit der Verleihung der Dozentur an Dr. phil. habil. D i n k l a g e liegen die Akten noch in meiner Dienststelle und ich kann vorläufig nur den Zwischenbescheid geben, dass ich mehrere Unterlagen für die Bearbeitung angefordert habe, die jedoch noch nicht zur Gänze eingetroffen sind. Gerade im Falle des Dr. phil. habil. Dinklage, der ja hier in Prag unbekannt ist, kann ich die geforderte und auch notwendige Stellungnahme von seiten des NSD.-Dozentenbundes erst abgeben, bis die Unterlagen eingetroffen sind.“ (dopis K. Thumse děkanovi E. Schneewisovi, 10. února 1945 – proloženo v originále). Podklady zaslané děkanem Schneewisem berlínskému ministerstvu byly zjevně vráceny nazpět do Prahy, neboť zřejmě postrádaly klíčové stanovisko profesní organizace. Dinklagemu nepomohl ani bezvadný kádrový profil.²² K jeho jmenování docentem na univerzitu v Klagenfurtu nakonec nedošlo, ostatně poválečné příležitosti

²² Ve svém životopise, předloženém v souvislosti s habilitačním řízením, mj. uváděl: „Meine Frau ist der NSDAP bereits am 27. 10. 1925 mit der Mitgliedsnummer 23051 beigetreten und ist Mitglied der NS-Frauenshaft; ich selbst bin der NSDAP am 29. 4. 1933 beigetreten, habe mich aber schon vorher aktiv für die Bewegung eingesetzt und bekleidete vom 1. 9. 1933 bis 1. 9. 1943 das Amt des Schulamtsleiters der Ortsgruppe München-Freimann der NSDAP. Seitdem bin ich als Leiter der Volksbildungsstätte Klagenfurt in der DAF tätig und setze mich dafür ein, die Erkenntnisse der Wissenschaft dem Volke dienstbar zu machen.“ (Lebenslauf, 6. října 1944).

publikované Dinklageho medailony zaznamenávají vskutku pouze získání titulu *Doctor philosophiae habilitatus* (např. Moro 1970, 1106). Některé jeho pražskou habilitační epizodu dokonce vůbec nezmiňují (srv. např. Neumann 1987).

4. ZÁVĚREM...

Z rekonstrukce vývoje personálního složení pražského univerzitního Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou v letech 1939–1945 podle mého soudu vcelku zřetelně vyplývá, že Lotharu Zotzovi neskýtalo jeho mateřské pracoviště vždy bezpečné zázemí. Jeho prvořadým cílem byla od počátku (tj. od září 1939) personální stabilizace Ústavu; primárně usiloval o vytvoření a obsazení míst stálého asistenta a sekretářky. Tohoto stavu se mu podařilo dosáhnout prakticky teprve v říjnu 1944, kdy se jeho asistentkou stala Gisela Freundová a na pozici sekretářky působila již tři roky Anna Micková. Veškeré předchozí kombinace v sobě vždy skrývaly prvek provizoria – zprvu (v letech 1940–1941) šlo o provizorium na místě sekretářky (Ingeborg Kiekebuschová), později (od počátku roku 1941) na místě asistenta (Werner Mähling, Charlotte Kirchnerová, Rut Kraftová). Jakkoliv v osobě Wenera Mählinga získal Lothar Zotz na počátku roku 1941 velmi schopného studenta se zkušenostmi z prehistorie a potenciálně profesně zdatného stálého asistenta, jejich cesty se kvůli názorovým neshodám v březnu 1942 konfliktním způsobem rozešly a až do podzimu 1944 nadále na této pozici přetrvával přechodný stav.

Z pohledu výběru osobností na místa asistenta a sekretářky zaujme jistá ambivalentnost. Přinejmenším dva z asistentů (Werner Mähling, Rut Kraftová) měli kádrový profil bez poskvrny a v nacionálně socialistických organizacích se aktivně (a alespoň v případě Wenera Mählinga také z přesvědčení) angažovali. Snad měli Zotzovi poskytovat jisté alibi před případnými ideologicky motivovanými útoky proti jeho Ústavu. Zároveň nelze pominout, že Lothar Zotz primárně usiloval obsadit asistentské místo osobami, které znal již ze svého předchozího působení – Liebetraut Rothertovou (v roce 1940) a Rudolfem Dehnkem (v roce 1942; ten ovšem jako člen osobního štábu říšského vůdce SS Heinricha Himmlera ideově nikterak nezaostával za Wernerem Mählingem); v obou případech však jeho záměr nevyšel. Pro Zotze osobně byl ovšem podle mého soudu mnohem důležitější výběr sekretářky, na niž by se mohl bezvýhradně spolehnout – a při pohledu nazpět není příliš překvapivé, že jeho volba padla jednak na Ingeborg Kiekebuschovou, kterou znal ze svého působení v Berlíně v letech 1938–1939, jednak na Annu Mickovou, kterou měl příležitost před jejím angažováním pro univerzitní Ústav profesně zblízka poznat přímo v Praze. Je stěží náhoda, že obě ve vztahu k panujícím poměrům zachovávaly v podstatě pouze minimální nutnou míru konformity (zcela jistě to platí o Anně Mickové). Tomu ostatně odpovídá fakt, že Zotzova aktivní angažovanost v nacionálně socialistických organizacích byla např. ve srovnání s ostatními profesory Německé Karlovy univerzity pozoruhodně chabá.

Z širšího hlediska vztahů v protektorátní archeologii je vhodné zaznamenat, že na vrcholu své moci byl Lothar Zotz nepochybně na jaře 1941, zhruba rok a půl po příchodu do Prahy, byť ani tehdy jeho pravomoci nebyly neomezené (srv. Hlava 2018a, 11–12). Tomu odpovídala také tehdejší situace na univerzitním Ústavu – Zotz měl schopného asistenta s výrazným odborným potenciálem (Wenera Mählinga, byť byl v provizorním postavení) a jako sekretářka mu vypomáhala Ingeborg Kiekebuschová, pro niž právě tehdy získal uplatnění v tzv. Jírově archeologickém muzeu na Hanspaulce. Kromě jistého zázemí na univerzitě byl od března 1941 zvláštním pověřencem pro archeologii v Protektorátu Čechy a Morava a v této funkci mohl využívat služeb sekretářky Anny Mickové, navíc právě vrcholily přípravy k vydání vládního nařízení o archeologické památkové péči, jež o rok dříve fakticky inicioval. V druhé polovině roku 1941 však nastal zlom – do Archeologického ústavu byla dosazena Camilla Streitová, čímž bylo fakticky ukončeno Zotzovo zvláštní pověření v protektorátní archeologii. A v prvních měsících roku 1942 proti němu vystoupil Werner Mähling.

Zbývá se zmínit o habilitaci Karla Dinklageho na podzim 1944, druhém z témat prezentovaných na předchozích stranách. Z dochovaných pramenů (především z Dinklageho žádosti o umožnění habilitace v Praze) je zřejmé, že Dinklage měl být jmenován docentem na univerzitě v Klagenfurtu a s tímto záměrem celá habilitace od počátku probíhala. Motiv, který stál za jeho habilitací právě v Praze, je vcelku zřejmý – byly jím Dinklageho osobní vazby k Lotharu Zotzovi. V dějinách národnostně německé archeologie v českých zemích jde svým způsobem o raritu, zároveň ale o výjimečnou událost – je to totiž jediná habilitace německého prehistorika v českých zemích do roku 1945. V této souvislosti je také vhodné zaznamenat, že Dinklageho počin nemusel zůstat osamocený, neboť na jaře 1945 se uvažovalo o habilitaci Hermanna Schrollera, ředitele teplického Úřadu pro pravěk v Říšské župě Sudety (Hlava 2017b, 449 – pozn. 11). K ní však již nedošlo.

PŘÍLOHA 1

Disertační práce z prehistorie obhájené na Německé Karlově univerzitě v letech 1939–1945.

1. Werner Mähling – Die frühgermanische Kultur in Böhmen (1942).

Uložení: Národní knihovna České republiky, sign. Diss D 1414.

Komentář: Vypracování disertační práce trvalo Werneru Mählingovi pouze zhruba rok – na Německé Karlově univerzitě začal studovat na počátku roku 1941 a již v únoru 1942 svoji disertaci úspěšně obhájil.

2. Ingeborg Kiekebuschová – Die steinzeitlichen Funde in der Vorgeschichtskundlichen Abteilung des Museums der Hauptstadt Prag (1943).

Uložení: Národní knihovna České republiky, sign. Diss D 1426.

Komentář: Přestože Ingeborg Kiekebuschová studovala v Praze od prvního trimestru 1940/1941, práci na své disertaci mohla začít fakticky teprve v létě 1941, kdy jí byla zpřístupněna archeologická sbírka tzv. Jírova archeologického muzea na Hanspaulce.

3. Gisela Freundová – Pschedmost (1944).

Uložení: Národní knihovna České republiky, sign. Diss D 1278.

Komentář: Původní téma disertační práce Gisely Freundové se mělo týkat doby římské (Zotz 1941, 166), poté jí však bylo přiděleno zpracování tzv. starých fondů z výzkumů v Dolních Věstonicích. Po sporech (nejen) s německými prehistoriky v Brně (a po dohodě s nimi) bylo téma změněno na zpracování tzv. starých fondů z výzkumů v Předmostí.

PŘÍLOHA 2

Zpráva Christiana Peschecka o působení na Německé Karlově univerzitě v zimním semestru 1943/1944 (Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 55, inv. č. 566).

Bericht über das Wintersemester 1943/44.

Mit Ministerialerlass vom 17. November 1943 wurde ich mit der Vertretung des o. Prof. Dr. Z o t z an der Deutschen Karls-Universität in Prag betraut und begann am 23. November mit den Vorlesungen. Daneben führte ich auf Wunsch von Professor M e n g h i n meine Lehr- und Assistententätigkeit an der Universität Wien weiter. Nachdem Prof. Zotz beim Militär a.v. geschrieben und nach Prag versetzt wurde, konnte eine zweitägige Beurlaubung wöchentlich erreicht werden, sodass meine Vertretung an der Deutschen Karls-Universität in Prag erlischt. Über dieses Semester berichte ich wie folgt:

A. Lehrtätigkeit.

1. Zweistündige Vorlesung „Die Lausitzer Kultur und die Urnenfelderwanderung in Mitteleuropa“ mit z.T. farbigen Lichtbildern. Diese Vorlesung behandelte die in Ostdeutschland aus den jungsteinzeitlichen Kulturen entstehende Lausitzer Kultur, die sich während der Bronzezeit in einem durch die Urgeschichte fassbaren historischen Geschehen über ganz Mitteleuropa und den nördlichen Balkanraum ausbreitete. Das Volk, das wir hinter diesem weltgeschichtlich bedeutungsvollen Vorgang sehen müssen, sind wohl, nach neuesten Forschungen, die Veneter.

2. Einstündige Vorlesung „Die wichtigsten Fundplätze der Hallstattzeit in Mitteleuropa“ mit z.T. farbigen Lichtbildern. Ausgehend von dem namengebenden Fundort Hallstatt im Salzkammergut wurden die wichtigsten Fundplätze der Hallstattzeit Mitteleuropas vorgeführt und, von den Funden ausgehend, der Mensch, sein geschichtliches Wirken und religiöses Denken beleuchtet. Siedlungen, Salzbergbau und Bestattungen boten dazu reiche Hinweise. Die figürliche Kunst des Hallstattkreises fand besondere Beachtung.

3. Zweistündige Übung für Fortgeschrittene. Ausgehend von der Tatsache, dass der germanische Raum nach einer Ausbreitung über ganz Nord- und Mitteldeutschland eine Spezialisierung in verschiedene Untergruppen zeigt, die uns das Entstehen einzelner Stämme andeutet, stellten wir uns die Aufgabe, auch in dem grossen Gebiet der Hallstattkultur ähnliche Untergruppen zu entdecken. Die schon schriftlichen Stimmen zu dieser Frage wurden in Referaten behandelt. Nebenbei fertigten die Hörer von einzelnen Dingen (Ringeln, Nadeln, Messern) Verbreitungskarten an. Diese zeigten nun, und das ist das wissenschaftliche Ergebnis dieser Übung, dass sich auch im Hallstattkreise mehrere Formengruppen trennen lassen, über deren Entstehung und völkische Zugehörigkeit eifrigst diskutiert wurde. Die Behandlung dieser Frage ist für die Entstehung der Kelten von ausserordentlicher Wichtigkeit gewesen. In dieser Übung sollte mit den Hörern eine wissenschaftliche Aufgabe verfolgt werden und sie damit zur selbstständigen wissenschaftlichen Arbeit angeleitet werden.

4. In den Übungen für Anfänger wurden die Hörer vor allem in die Methoden der Urgeschichtsforschung eingeführt. So wurde an Hand von Referaten die typologische, stratigraphische und siedlungsarchäologische Methode behandelt. Als besonders wichtig wurden auch die technische Dinge, wie die Aufnahme von Fundstücken, die Verarbeitung grosser Massen derselben, um von den Funden zum Menschen vorzudringen, und andere praktische Dinge behandelt. Ferner wurde auch der Ausgrabungstechnik und ihrer Methoden und der Vermessung von Objekten im Gelände besondere Kapitel gewidmet. Endlich sind auch Hinweise über das Aussehen einer Publikation, das richtige Zitieren und das Montieren von Abbildungen und Tafeln immer wieder notwendig.

B. Institutsleitung.

Als stellvertretender Direktor des Instituts für Ur-, Vor- und Frühgeschichte war vor allem die Vervollkommnung der Bücherei im Rahmen des Etats wichtig. In diesem Sinne konnte ich eine ganze Reihe Bücherbestellungen veranlassen. Daneben wurde durch Frl. Dr. K r a f t in Zusammenarbeit mit Herrn H a j e k vom Landesmuseum, Prag, die Inventarisierung der Lehrsammlung weitergeführt.

C. Eigene wissenschaftliche Tätigkeit.

Die günstige Gelegenheit, längere Zeit in Prag arbeiten zu dürfen, habe ich natürlich auch für meine weitere wissenschaftliche Vervollkommnung benutzt. So wurden von mir das Landesmuseum und das Museum auf der Hanspaulka in Prag, das Stadtmuseum in Kolin und das Landesmuseum in Brünn z.T. mehrfach besucht. Dabei konnte ich u.a. bemalte, früheisenzeitliche Tonware farbig fotografieren und werde sie demnächst auch farbig publizieren, was mir deshalb besonders wichtig erscheint, weil man sich aus dem Schrifttum über das Aussehen dieser Keramik bisher kein Urteil bilden konnte.

Wien, 6. März 1944.

Christian Pescheck

PŘÍLOHA 3

Posudek Lothara Zotze na habilitační spis Karla Dinklageho (Archiv UK, fond Filozofická fakulta Německé univerzity v Praze, karton 53, inv. č. 547).

G u t a c h t e n

betr. Habilitation Dr. Karl D i n k l a g e

Dr. Karl D i n k l a g e s bisherige wissenschaftliche Arbeiten behandeln vorwiegend frühgeschichtliche Probleme. Unter seinen Veröffentlichungen sind – von historischen, kunsthistorischen und heimatkundlichen Veröffentlichungen abgesehen – folgende Beiträge besonders hervorzuheben:

Grundzüge der Entwicklung der karolingischen Tonware und Schläfenringe Süddeutschlands. Südostforschungen V, 1940

Zur deutschen Frühgeschichte Thüringens, Mannus 33, 1942

Der frühmittelalterliche Handelsweg von Böhmen ins bairische Isartal. Altböhmen und Altmähren 2, 1942

Eine südgermanische Magierbrosche im Nationalmuseum Trient. Germania 26, 1942.

In den drei erstgenannten Arbeiten hat der Verfasser gezeigt, dass er Methode der Vorgeschichtsforschung völlig beherrscht und dass es notwendig ist, eben diese Methode viel weitgehender als bisher in die Erforschung des frühen Mittelalters zu übertragen, um einwandfreie und neue Ergebnisse zu erzielen. Das Bestreben Dinklages zu zeigen, dass ein grosser Teil des bisher für slawistisch oder doch für slawischen Ursprung gehaltenen mittelalterlichen Altsachen anders zu deuten sind, wird schon in diesen Arbeiten deutlich.

In der Behandlung der Magierbrosche aus Trient hat der Verfasser auf breiter Grundlage unter Heranziehung aller einschlägiger Literatur einen knapp zusammengefassten Überblick über die Kunststile und Stilprovinzen der Völkerwanderungszeit gegeben, dabei aber auch auf einige bemerkenswerte volkskundliche Erscheinungen der Gegenwart hingewiesen. Der Aufsatz darf in seiner ganzen Konzeption als reife, ja vorbildliche Arbeit für die fachkundliche Behandlung eines einzelnen, aber bedeutenden Bodenfundes gelten.

An der Deutschen Karls-Universität dürfte schliesslich die Veröffentlichung über den frühmittelalterlichen Handelsweg von Südböhmen nach Bayern besonderes Interesse finden. Schon der hervorragende Münchner Vorgeschichtsforscher Reinecke hatte sich kurz zuvor mit ähnlichen Fragen befasst. Dinklage ist indes in der Vorlage von Fundstoff über Reinecke hinausgegangen und hat wohl mit dem überhaupt grösstmöglichen Mass von Wahrscheinlichkeit seine Anschauungen zu belegen gewusst. Diese Arbeit beweist, dass er sich ausgiebig mit dem einschlägigen böhmischen Fundstoff beschäftigt hat.

Wenn Fachkritiken zu Dinklages Arbeiten bisher nicht erschienen sind, so liegt das daran, dass seine Veröffentlichungen erst im gegenwärtigen Kriege erschienen und Besprechungen in den Fachzeitschriften, soweit diese überhaupt noch erscheinen, stark nachhinken.

Die Habilitationsschrift: „Frühdeutsche Volkskultur im Südosten“ darf neben Ernst Petersens „Ostelbischer Raum als germanisches Kraftfeld“ als das glänzendste Werk bezeichnet werden, das der Erforschung des frühen Mittelalters von seiten der Vorgeschichtsforschung geschenkt worden ist. Der im Vorwort ausgesprochene Wunsch des Verfassers, dass es ein nützlicher Baustein im Gebäude der deutschen Vor- und Frühgeschichte sein möge, darf als unbedingt erfüllt betrachtet werden.

Es hat bisher an einem Versuch gefehlt, die Bodentalertümer der karolingischen und ottonischen Periode zusammenfassend zu bearbeiten. Was wir aus dieser Zeit des frühen Mittelalters kannten, war im wesentlichen die Hofkunst, die uns von zahlreichen fremden, vorwiegend antik-christlichen Kulturströmungen beeinflusst, ein unrichtiges Bild der geistig-seelischen Grundhaltung jener Zeit vermitteln musste. Das gilt umso mehr, als die Urkunden der Volkskunst, d.h. die weniger auffallenden Schmucksachen, Waffen und Geräte des Bauern bisher weitgehend falsch datiert waren. Dinklage hat nun gerade diese Altertümer neu bearbeitet und sich dabei hauptsächlich des Südostens des Reiches, d.h. des Raumes zwischen Adria und Karpathen angenommen. Wie weit er aber sein Arbeitsgebiet ausgesteckt hat, wird schon daraus ersichtlich, dass er nicht nur alle Museen in den Donau-Alpenländern und

Süddeutschland besuchte und ihr Material vorgelegt hat, sondern ebenso die wichtigsten Fundaufsammlungen in Belgien, Frankreich, der Schweiz, Italien, Kroatien, Ungarn und der Slowakei vorgelegt hat.

Es galt vor allem eine Trennung des älteren, noch durch den germanischen Tierstil gekennzeichneten Stilgruppe von der jüngeren, eigentlich karolingischen durchzuführen. Diese Aufgabe ist schon deshalb nicht leicht, weil die schon in der Völkerwanderungszeit in die germanische Kultur übertragenen Anregungen, die teils von Süden, teils von Südosten (Byzanz), teils aber auch durch die Awaren hereingetragen wurden, sorgfältig von einander zu trennen waren.

Die grosse Bedeutung von Regensburg als Kultur- und Handelsmittelpunkt ist erneut und deutlicher als bisher hervorgehoben worden. Von dort ging die Handelsverbindung über Prag insbesondere nach Südrussland.

Die grundlegende Frage für die gesamte Beurteilung der frühmittelalterlichen Zeit in die, warum eine bestimmte Gruppe von Altertümern wie z.B. die Kettlachemails bisher mit der Ausbreitung der Slawen in Zusammenhang gebracht wurden, ja als bei den Slawen entstanden galten. Dinklage hat gezeigt, dass die Slawen deutsche Schmuckstücke nur dort übernehmen konnten, wo sich deutsche Siedlungen innerhalb der slawischen Länder befanden. Im 9. Jahrhundert aber waren die Slawen noch gar nicht in der Lage, solche Schmuckstücke überhaupt aufzunehmen, sondern dazu waren sie erst vom 10. Jahrhundert am imstande. Selbst dann aber sagte ihnen feinerer Schmuck nicht zu, machten sie doch das bekannte Hacksilber. Schon Paul Reinecke hat seinerzeit darauf hingewiesen, dass in den Randgebieten der deutschen Ost- und Südostsiedlungen die Kirche mit ihren Vorschriften des Pfarrfriedhofszwanges und der Beigabenlosigkeit der Gräber der Ausbreitung deutscher Grundherrn gleichsam nicht nachgekommen ist. So galten die in jenen Gebieten gehobenen Altsachen, die in den deutschen Westgebieten fehlen, eben als slawisch. Dinklage hat aber Reineckes Forschungen bedeutend erweitert und für die einzelnen Altertümergeuppen eindeutig den Nachweis ihrer deutschen Herkunft geführt.

Nach der jahrzehntelang üblichen und verständlichen Zuweisung solcher Altertümergeuppen an die Slawen war es nicht verwunderlich, daß hervorragende ungarische Forscher alsbald den Nachweis ihrer magyarischen Herkunft zu liefern versuchten. Auch mit diesen Anschauungen hat sich Dinklage ausgiebig auseinandergesetzt und gezeigt, dass der Einfluss der Magyarenstürme auf die deutsche Kultur und auf die Südostsiedlung sehr gering gewesen ist. Zusammenfassend kann gesagt werden, dass es Dr. Dinklage gelungen ist, nicht nur die gesamten Altertümer der von ihm behandelten Perioden vorzulegen, sondern nach kritischen Untersuchungen neu zu datieren, darüber hinaus aber eine ethnische Deutung zu geben, die von ausserordentlicher volkspolitischer Bedeutung ist. Ich kann deshalb die von ihm erstrebte Zulassung zur Habilitation nur befürworten.

gez.
Z o t z
o. Professor.

Prag, den 1. November 1944

LITERATURA

Albrecht, S. 2008: Helmut Preidel – zwischen deutscher und tschechischer Archäologie. In: S. Albrecht – J. Malíř – R. Melville (hrsg.), Die „sudetendeutsche Geschichtsschreibung“ 1918–1960. Zur Vorgeschichte und Gründung der Historischen Kommission der Sudetenländer. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum – Band 114. München, 201–217.

Anonymus 1940a: Institut für Ur-, Vor- und Frühgeschichte an der Deutschen Karls-Universität in Prag, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 16, 168.

Anonymus 1940b: Neubesetzung des Prager Lehrstuhls, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 16, 263.

Anonymus 1940c: Hans Hofer †, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 16, 297.

Anonymus 1940d: Institut für Vor- und Frühgeschichte der deutschen Karls-Universität in Prag, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 16, 297.

Anonymus 1942a: Nachtrag zum Aufsatz von L. Zotz, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 18, 48.

Anonymus 1942b: Neuer Nachwuchs, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 18, 185.

Anonymus 1942c: Institut für Ur-, Vor- und Frühgeschichte an der Deutschen Karls-Universität Prag, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 18, 274.

Anonymus 1943a: Neuer Nachwuchs, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 19, 54.

Anonymus 1943b: Institut für Kärntner Landesforschung in Klagenfurt, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 19, 55.

Blažek, J. 2006: První profesura pravěké archeologie na Německé universitě v Praze. In: J. Hlavová – M. Sýkora (eds.), Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1998–2002. Příspěvky k pravěku a rané době dějinné severozápadních Čech 14. Most, 231–238.

Dieck, A. 1938: Die in Bearbeitung befindlichen vorgeschichtlichen Doktorarbeiten an deutschen Hochschulen, Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit 14, 53–54.

- Dinklage, K. 1940a:* Studien zur Frühgeschichte des deutschen Südostens, *Südost-Forschungen* V, 158–199.
- Dinklage, K. 1940b:* Kötzschke, Rudolf: Forschungen zur Geschichte Sachsens und Böhmens. Dresden: 1937 [recenze], *Südost-Forschungen* V, 642–644.
- Dinklage, K. 1942a:* Der frühmittelalterliche Handelsweg von Böhmen ins bairische Isartal (Schüttenhofen – Deggendorf), *Altböhmen und Altmähren* 2, 82–111.
- Dinklage, K. 1942b:* Josef Poulík, Předhradištní kostrové hroby v Blučině (Vorbürgwallzeitliche Skelettgräber in Lautschitz, Ger.-Bez. Seelowitz. 31 Seiten und 6 Tafeln. Gr.-4°. Verlagsbuchhandlung „Cesta“ [recenze], *Wiener prähistorische Zeitschrift* 29, 135–137.
- Gollub, S. 1939:* Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 15, 272–273.
- Halle, U. 2013:* Frauen in der Ur- und Frühgeschichtsforschung zwischen 1933 und 1945 – zwei Karrieren. In: J. E. Fries – D. Gutmiedl-Schumann (Hrsg.), *Ausgräberinnen – Forscherinnen – Pionierinnen. Ausgewählte Porträts früher Archäologinnen im Kontext ihrer Zeit. Frauen – Forschung – Archäologie – Band 10.* Münster – New York – München – Berlin, 169–215.
- Hlava, M. 2012:* Ingeborg Kiekebuschová a výzkumy na Šestákové skále v Šárce v letech 1942 a 1944, *Archaeologica Pragensia* 21, 12–35.
- Hlava, M. 2017a:* Jaroslav Böhm a Lothar Zotz. Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu, *Archeologie ve středních Čechách* 21, 17–45.
- Hlava, M. 2017b:* Zánik Úřadu pro pravěk (*Amt für Vorgeschichte*). Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu, *Archeologie ve středních Čechách* 21, 443–462.
- Hlava, M. 2018a:* Konstituování Badatelské rady pro pravěk (*Forschungsrat für Vorgeschichte*). Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu, *Archeologie ve středních Čechách* 22, 7–30.
- Hlava, M. 2018b:* Rozklad a zánik Badatelské rady pro pravěk (*Forschungsrat für Vorgeschichte*). Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu, *Archeologie ve středních Čechách* 22, 535–558.
- Josefovičová, M. 2017:* Německá vysoká škola technická v Praze (1938–1945). Struktura, správa, lidé. Praha.
- Kiekebusch, I. 1943:* Die steinzeitlichen Funde in der Vorgeschichtskundlichen Abteilung des Museums der Hauptstadt Prag. Text. Katalog. Nепublikovaná disertační práce uložená v Národní knihovně České republiky.
- Klápště, J. 2009:* Die Archäologie Böhmens im geschichtspolitischen Diskurs zwischen 1918 und 1989. In: J. Schachtmann – M. Strobel – T. Widera (Hg.), *Politik und Wissenschaft in der prähistorischen Archäologie. Perspektiven aus Sachsen, Böhmen und Schlesien.* Göttingen, 109–123.
- Kollmann, J. 1937:* Zu den Maskenfibern der Frühlatènezeit, *Sudeta* 13, 33–57.
- Mertin, H. 1940a:* Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 16, 26–27.
- Mertin, H. 1940b:* Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 16, 71–72.
- Mertin, H. 1940c:* Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 16, 259–261.
- Mertin, H. 1941:* Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 17, 66–67.
- Mertins-Kiekebusch, I. 1995:* Gedanken und Erinnerungen Dr. Albert Kiekebusch. Kevelaer.
- Míšková, A. 2002:* Německá (Karlova) univerzita od Mnichova k 9. květnu 1945. Praha.
- Moro, G. 1970:* Biographische Beiträge. Karl Dinklage, *Carinthia* I 160, 1106–1107.
- Neumann, W. 1987:* Univ.-Prof. Dr. Karl Dinklage † (1907–1987), *Carinthia* I 177, 515–517.
- Oliva, M. 2014:* Dolní Věstonice I (1922–1942). Hans Freising – Karel Absolon – Assien Bohmers. *ANTHROPOS. Studies in Anthropology, Palaeoethnology and Quaternary Geology* 37. Brno.
- Piezonka, H. 2006:* Liebraut Rothert und die brandenburgische Bodendenkmalpflege 1938–1945, *Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift* 47, 117–126.
- Rataj, J. – Šolle, M. – Vencl, S. 2003:* Vzpomínky pracovníků Státního archeologického ústavu v Praze, *Archeologické rozhledy* 55, 139–165.
- Reinhard, J. 2008:* Dr. Werner Mähling – zur Biographie eines „deutschen“ Prähistorikers. In: A. Hanöfner – V. Schoenenberg – L. Siftar – M. Strotz (Hrsg.), *Connaissez-vous un dolmen ... ? Festschrift für Wolfgang Pape.* Freiburg, 103–111.
- Salač, V. 2006:* Nástin dějin archeologie na univerzitách v českých zemích do druhé světové války, *Studia Mediaevalia Pragensia* 7, 131–155.
- Sklenář, K. 2003:* K Lotharu Zotzovi minulému i přítomnému, *Archeologické rozhledy* 55, 171–175.
- Sklenář, K. 2014:* Kniha zápisů Společnosti československých prehistoriků. Část I. 1919–1945. Zprávy České archeologické společnosti – Supplément 94. Praha.

- Sláma, J.* 2012: Pražská univerzitní archeologie a její ordináři, *Studia Mediaevalia Pragensia* 11, 9–16.
- Streit, C.* 1935: Unbewegliche Körperzier in vorgeschichtlicher Zeit, *Anthropos* 30, 107–134, 463–482, 681–706.
- Tackenberg, K.* 1941: Hans Leonhard Hofer †, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 17, 62–63.
- Vencl, S.* 2002: Lothar Zotz: O něm i o nás, *Archeologické rozhledy* 54, 837–850.
- Wollenberg, D.* 2016: Lothar Zotz und die Archäologie im „Protektorat Böhmen-Mähren“, *Archäologische Informationen* 39, 177–192.
- Zettler, Ch.* 1941: Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 17, 157–159.
- Zettler, Ch.* 1942a: Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 18, 33–35.
- Zettler, Ch.* 1942b: Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 18, 131–133.
- Zettler, Ch.* 1942c: Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 18, 270–271.
- Zettler, Ch.* 1943: Vorgeschichte an den deutschen Universitäten und Technischen Hochschulen, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 19, 52–53.
- Zotz, L.* 1941: Zwei Jahre Aufbauarbeit im Institut für Ur-, Vor- und Frühgeschichte der Deutschen Karls-Universität in Prag, *Nachrichtenblatt für Deutsche Vorzeit* 17, 165–174.

Von Lothar Zotz zu Karl Dinklage. Zur Geschichte der Deutschen Karls-Universität (1939–1945)

Von der Geschichte der deutschen Universitätsarchäologie in Prag widmete man eine größere Aufmerksamkeit bisher nur den Umständen der relativ komplizierten Konstituierung des Seminars für Urgeschichte an der Deutschen Universität Prag während der 1920er Jahre (*Blažek 2006*). Demgegenüber fand die Prager Tätigkeit von Leonhard Franz, dem Gründer des deutschen prähistorischen Universitätsseminars, fast keinen Widerhall unter den Forschungsthemen. Sein Nachfolger Lothar Zotz wurde zwar zum Objekt der Diskussionen (vgl. *Vencl 2002; Sklenář 2003; Albrecht 2008*, 211, Anm. 52; *Klápště 2009*, 119–123; *Wollenberg 2016; Hlava 2017a*), diese konzentrierten sich doch auf seine Tätigkeit in der Archäologie im Protektorat Böhmen und Mähren allgemein (vgl. auch *Hlava 2018a; idem 2018b*), nicht also auf die Tätigkeit an der Prager Universität. Und die Übersichtsarbeiten, in denen die deutsche Universitätsarchäologie in Prag erwähnt wird, beschränken sich nur auf die Zusammenfassung der grundlegenden, bzw. allgemein bekannten Fakten (vgl. z. B. *Salač 2006*, 148–149; *Sláma 2012*, 11–12).

Für die Geschichte der Archäologie (aber nicht nur für sie) gilt, dass die Archive der Gedächtnisinstitutionen bis heute Ereignisse verbergen, die aus dem allgemeinen Bewusstsein entweder komplett verschwunden oder niemals darin vorgedrungen sind. Von Zeit zu Zeit gelingt es sogar, in die böhmische Archäologie Personen zurückzukehren, über deren Beziehung zu ihr bisher nichts bekannt war. Eine der bislang unterlassenen Persönlichkeiten, auf welche die vorangehenden zwei Sätze zutreffen könnten, ist zweifellos Karl Dinklage, der einzige Prähistoriker, der an der Deutschen Universität Prag/Deutschen Karls-Universität während der Existenz des dortigen Seminars für Urgeschichte, bzw. des Instituts für Ur-, Vor- und Frühgeschichte habilitiert wurde. Die bisher unbekannte Geschichte seiner Prager Habilitation aus den Jahren 1944–1945 bildet ein der Themen dieses Artikels. Dem vorangehend ist ein Versuch, die Personalwechsel in dem deutschen prähistorischen Universitätsinstitut in Prag in den Jahren 1939–1945 vorzustellen. Die Hauptperson der deutschen Universitätsarchäologie in Prag in den Jahren 1939–1945 war Lothar Friedrich Zotz. Während seiner Wirkungszeit wurden drei archäologische Dissertationen verteidigt (*Beilage 1*). Eines seiner erstrangigen Ziele nach der Ankunft in Prag im September 1939 war unter anderem die Anwerbung eines Dauerassistenten und einer Sekretärin-Stenotypistin. Im akademischen Jahr 1939/1940 musste er nur mit den Studenten in der Position eines wissenschaftlichen Hilfskraft-Bibliothekars begnügen (Helmut Hell bis zur Wende 1939/1940, danach Paula Stark). Einen Dauerassistenten erwarb er erst seit dem 1. August 1940 – Hans Hofer, der die ursprünglich ausgesuchte Liebetraut Rother ersetzte, starb jedoch im Januar 1941. Seine Stelle (allerdings nur als ein Hilfsassistent) hat Werner Mähling eingenommen, nach einem Konflikt mit Lothar Zotz mußte er aber die Universität am Ende März 1942 verlassen. Die Assistentenstelle übergang dann an Charlotte Kirchner (von April bis September 1942), danach an Rut Kraft (von Oktober 1942 bis Juli 1944) und zuletzt (seit Oktober 1944) an Gisela Freund. Die Rolle der Sekretärin erfüllte zuerst (von September 1940 bis Juli 1941) Ingeborg Kiekebusch (eine Studentin), danach seit November 1941 Anna Micko. Die Tätigkeit von Lothar Zotz an der Universität wurde im Herbst 1943 unterbrochen, als er in die Wehrmacht einberufen wurde; sein Stellvertreter im Wintersemester 1943/1944 war Christian Pescheck (*Beilage 2*). Seit dem Sommersemester 1943/1944 konnte Lothar Zotz jedoch schon wieder an der Universität Vorträge halten und im Sommer 1944 wurde er aus der Wehrmacht entlassen.

Die Habilitation von Karl Dinklage, die im Herbst 1944 stattgefunden hat, repräsentiert in der Geschichte der deutschen Archäologie in den böhmischen Ländern eine Rarität, gleichzeitig aber auch eine Ausnahme. Es ist nämlich die einzige Habilitation eines deutschen Prähistorikers in den böhmischen Ländern bis zum Jahre 1945. Karl Dinklage wirkte seit Dezember 1942 in der Abteilung für Vor- und Frühgeschichte des neugegründeten Instituts für Kärntner Landesforschung an der Universität in Klagenfurt. Am 6. Oktober 1944 wandte er sich mit einem Brief an die Philosophische Fakultät der Deutschen Karls-Universität und ersuchte um die Zulassung zur Habilitation im Fach Vor- und Frühgeschichte. Sein Gesuch hat er auch ordnungsmäßig begründet: *„Ich reiche mein Gesuch deshalb bei der Universität Prag ein, weil mich mit deren Ordinarius für Vor- und Frühgeschichte Herrn Prof. L. F. Zotz eine langdauernde wissenschaftliche Zusammenarbeit verbindet und da dieses Fach an der Universität Graz, an deren Institut für Kärntner Landesforschung ich die Stelle des Leiters der Abteilung für Vor- und Frühgeschichte bekleide, zur Zeit noch nicht hauptamtlich vertreten ist.“* Die Habilitation hat tatsächlich stattgefunden, und zwar am 23. und 24. November 1944 (siehe Beilage 3). Dinklage erhielt den akademischen Grad *Doctor philosophiae habilitatus* (*Dr. phil. habil.*), aber zu seiner geplanten Ernennung zum Dozent an der Universität in Klagenfurt ist es nicht mehr gekommen.

(Deutsch von Jana Kličová)